

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԸ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Ակադեմիկոս Վ. Հ. ՀԱՄԲԱՐՉՈՒՄՅԱՆ

Տոնելով Հոկտեմբերյան մեծ հեղափոխության 50-ամյակը, սովետական ժողովուրդը նշում է առանձնապես գիտության նվաճումները, նրա շտեմարտական ծաղկումը մեր երկրում: Ընդհանուր է, գիտությունը դարգացում է ապրել նաև այն-
յալ դարաշրջանում, մինչև Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը, սակայն այն
նախկինում եղել է անհատ գիտնականների, առանձին հիմնարկների գործ և եր-
բեք չի հանդիսացել պետության ու ժողովրդի հատուկ խնամքի առարկան: Սո-
վետական իշխանությունը իր գոյության ուղիքին օրվանից լենինի անմիջական
ցուցումներով հատուկ հոգստարության առարկա դարձրեց գիտությունը: Սո-
վետական իշխանության հենց առաջին տարիներին, քաղաքացիական պատե-
րազմի հետևանքով քայքայված տնտեսության պայմաններում, Միության մեջ
հիմնադրվեցին այնպիսի ինստիտուտներ, ինչպիսիք են՝ Լենինգրադի հիդրոլո-
գիայի ինստիտուտը, աստղագիտական ինստիտուտը, աստրոֆիզիկայի ինս-
տիտուտը Մոսկվայում և այլն: Նույնանման պայմաններում Հայաստանում սո-
վետական իշխանության հաստատումից անմիջապես հետո կազմակերպվեց
Երևանի պետական համալսարանը, որը մեր հանրապետությունում սկիզբ դրեց
գիտական աշխատանքին: Իսկ 1943 թ. նոյեմբերին, երբ մեր երկրի մի մասում
դեռ մոլեգնում էր արյունահեղ պատերազմը, հիմնադրվեց մեր հանրապետու-
թյան գիտությունների ակադեմիան: Միության բոլոր հանրապետություններում
հաջորդաբար ստեղծվեցին ու ընդարձակվեցին գիտական խոշոր կենտրոններ:
Նովոսիբիրսկում կազմակերպվեց միութենական գիտությունների ակադեմիայի
Սիրիի բաժանմունքը, որը հանդիսանում է գիտական մի նոր հսկայական
կենտրոն:

Շատ բան տրվեց գիտությանը, և գիտության աշխատողները պարտքի տակ
չմնացին հայրենի երկրի հանդեպ: Դեռ մինչև Հայրենական պատերազմը սո-
վետական գիտությունն ու տեխնիկան որոշ բնագավառներում գրավեցին ամե-
նաառաջատար տեղը աշխարհում: Որպես օրինակ կարելի է բերել մաթեմատի-
կան, անոթի ճանաչման, հրթիռային տեխնիկան: Եթե նախասովետական Ռու-
սաստանի ֆիզիկան շատ էր հետ մնում արտասահմանյան ֆիզիկայից, ապա
այդ հետամնացությունը հիմնականում հաղթահարվեց և պայմաններ նախա-
պատրաստվեցին մի նոր վերելքի համար, որը տեղի ունեցավ արդեն պատե-
րազմից հետո: Չնայած պատերազմի հասցրած հսկայական վնասներին, գի-
տության դարգացումը մեր երկրում պատերազմից հետո ստացավ ավելի մեծ
թափ, հասավ ժամանակակից ամենաբարձր մակարդակին:

Զեկուցում Հոկտեմբերյան սոցիալիստական մեծ հեղափոխության 50-ամյակին նվիրված
ՀՍՍՀ ԳԱ ռեդհանուս ժողովում:

1957 թ. հոկտեմբերի 4-ին սովետական գիտնականներին հաջողվեց առաջին անգամ ուղեծիր դուրս բերել արհեստական արբանյակ և դրանով սկիզբ դնել տիեզերքի նվաճման դարաշրջանին: Բոլորին հայտնի են մեր ձեռք բերած փայլուն հաջողությունները տիեզերքի նվաճման բնագավառում: Դրանք են. լուսնի հակառակ կողմի լուսանկարները, Յուրի Գագարինի անօրինակ թռիչքը, հրթիռի միջոցով սովետական երկրի խորհրդանիշի աեղադրումը լուսնի վրա, գիտական կայանի առաջին փափուկ վայրէջքը լուսնի վրա և նրա լանդշաֆտի պատկերների հաղորդումն այնտեղից, լուսնի առաջին արհեստական արբանյակը և, վերջապես, գիտական կայանի փափուկ վայրէջքը Վեներայի խորհրդավոր մակերևույթի վրա:

Երկրագնդի տեխնիկայես առաջավոր հրկրները՝ Սիաջյալ Նահանգներն ու Ֆրանսիան, տիեզերքի ուսումնասիրության և նվաճման հարցում հետևում են մեզ: Սիաջյալ Նահանգների գիտնականները գիտության պատմությունը այժմ բաժանում են մինչսպուտնիկային և ետսպուտնիկային դարաշրջանների: Մեր երկրի նվաճումները գիտության մեջ հսկայական ազդեցություն են գործում ամբողջ աշխարհի վրա և խաղում առաջատար դեր:

Երբ մենք հետևում ենք դարգացման այն ընթացքին, որ ապրել է գիտությունը մեր հանրապետությունում, ապա տեսնում ենք, որ այդ դարգացումը Սովետական Հայաստանում ունեցել է իր առանձնահատկությունները, իր զովարությունները: Հայտնի է, որ Հայաստանը մինչև 1920 թ. այդ ասպարեզում ետ էր մնացել ոչ միայն դարգացած երկրներից, ոչ միայն կենտրոնական Ռուսաստանից, որը այս դարի սկզբներում, այնուամենայնիվ, ունեցել է մի քանի հիանալի համալսարաններ, որտեղ աշխատել են համաշխարհային հռչակ ունեցող այնպիսի գիտնականներ, ինչպիսիք են Մենդելևեր, Լեբեդև, Պավլովը, այլև հարևան երկրներից: Հայաստանի ետ մնալը գիտության բնագավառում սերտորեն կապված է եղել նրա արդյունաբերության ցածր մակարդակի, ժամանակակից տեխնիկայի գրեթե լրիվ բացակայության հետ: Դրան պետք է ավելացնել նաև այն համատարած ավերումը, որին ենթարկվեց մեր երկիրը դաշնակցականների բարերախտաբար կարճատև տիրապետության ժամանակ, և պարզ կդառնա այն մակարդակը, որից մեր հանրապետությունը պետք է սկսեր իր գիտական վերսլքը:

Սիրով ու հարգանքով պետք է հիշենք այստեղ հայ մտավորականության այն ազնիվ և անխոնջ մշակներին, որոնք գիտակցելով, որ ժողովրդի ընտրած ճանապարհը միակն է, որ տանում է զեպի ծաղկումը և առաջագիմությունը, սովետական իշխանության հաստատումից անմիջապես հետո հավաքվեցին Հայաստանում և զյեցին այստեղ գիտության հիմքերը: Մենք միշտ կհիշենք լեզվաբան Աճառյանի, հայագետներ Մ. Արեղյանի, Ստ. Մալխասյանի, պատմաբան Մանանդյանի, քիմիկոս Ղամբարյանի և բազմաթիվ այլ գիտնականների անունները, որոնք կատարելով շնորհակալ և մեծ գիտական աշխատանք, միևնույն ժամանակ ոգևորությամբ զբաղվեցին երիտասարդ գիտական աշխատողների պատրաստման գործով: 20-ական և 30-ական թթ. Հայաստանը գիտության այն բնագավառում, որը կոչվում է հայագիտություն, դարձավ գիտական կարևորագույն կենտրոն: Միևնույն ժամանակ այդ տարիներին կադրեր պատրաստվեցին բազմաթիվ այլ գիտությունների՝ մաթեմատիկայի, քիմիայի, ֆիզիկայի, կենսաբանության և հասարակական գիտությունների բնագավառների համար: Եիշտ է, այդ կադրերի մի մասը մենք կորցրեցինք պատերազմի ժամա-

նակ, սակայն պատերազմը չկարողացավ կասեցնել գիտության հետագա ծավալումը Հայաստանում: Անհրաժեշտ է միաժամանակ նշել, որ կադրերի պատրաստման գործում, մասնավորապես 20—30-ական թթ., հսկայական դեր խաղացան հանգամանքը, որ մենք սերտորեն կապված էինք մեր եղբայրական հանրապետությունների և առաջին հերթին Ռուսաստանի, ուստի մեծ ժողովրդի հետ: Խոշորագույն ուսուցիչականները, տեղեկագրողները, թղթակից-անդամները, պրոֆեսորները մեծ սիրով և նվիրվածությամբ մասնակցեցին Հայաստանի գիտական կադրերի պատրաստման գործին: Մենք բոլորս, համենայն դեպս մեզանից շատերը, նրանք, ովքեր սովորել են 20—30-ական թթ. և ավելի ուշ, մեծապես երախտապարտ են ուսուցիչականներին, որոնք շինակցեցին իրենց ժամանակը, գիտելիքները և ուժերը մեզ պատրաստելու համար:

Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի կազմակերպումը (1943 թ. նոյեմբերին) առանձնապես ազդեց աչքրիտ գիտությունների զարգացման վրա: Ֆունդամենտալ և կիրառական գիտությունների բնագավառում ստեղծվեցին բազմաթիվ գիտական ինստիտուտներ: Հիմնվեցին նոր գիտական ուղղություններ և դպրոցներ: Մեր գիտնականները միշտ ձգտում էին իրենց աշխատանքը համապատասխանեցնել Հայաստանի արդյունաբերության և դուրստեսության, և առհասարակ ժողովրդական տնտեսության զարգացման խնդիրներին: Առանձին ուղղություն նվիրվեց ֆիզիկա-մաթեմատիկական գիտություններին: Մենք ունեցանք որոշակի հաջողություններ մաթեմատիկական հետազոտությունների բնագավառում: Հայաստանի մաթեմատիկոսները իրենց ավանդը մտցրին ֆունկցիաների տեսության, դիֆերենցիալ հավասարումների, մաթեմատիկական ֆիզիկայի բնագավառներում: Աշխատանքներ են սկսվել նաև օդերի կարևոր բնագավառներում, ինչպիսիք են հավանականության տեսությունը, մաթեմատիկական տրամաբանությունը: Մի փոքր ավելի ուշ մեզ մոտ աշխատանքներ սկսվեցին կիրառական մաթեմատիկայի և մասնավորապես մեքենայական մաթեմատիկայի բնագավառում կադրեր ստեղծելու ուղղությամբ:

Անհրաժեշտ է նշել, որ Հայաստանում չկարողացանք և կատարված ծրագրման տեսության և մեքենայական թարգմանության բնագավառներում, որոնք մեզ մոտ բավական մեծ կշիռ ունեն և պետք է զարգանան, քանի որ մեքենայական թարգմանությունը, չնայած արտահայտված որոշ տարակուսանքներին, ունի խոշոր արդյունքներ:

Մեծ է մեր գիտնականների դերը մաթեմատիկական, էլեկտրոնային մեքենաների ստեղծման գործում: Մենք ունենք մի հիանալի հիմնարկություն, որտեղ ստեղծվում են նոր տիպի մաթեմատիկական և էլեկտրոնային հաշվիչ մեքենաներ: Մեր հանրապետությունը խոշոր հեռանկարներ ունի այդ գործը զարգացնելու համար, հաշվի առնելով արտադրության և ժողովրդական տնտեսության պահանջները:

Անցյալում, մինչև Հոկտեմբերը, մենք փաստորեն մեխանիկա չենք ունեցել, մինչդեռ այժմ ունենք մեխանիկայի այնպիսի բավական զարգացած բնագավառ, ինչպիսին է սողքի և թաղանթների տեսությունը: Հետաքրքիր ուսումնասիրություններ են սկսվում մեզանում առավելապես նյութերի հատկությունների տեսական ուսումնասիրության և այդ հիմքն վրա նոր նյութերի ստեղծման ուղղությամբ: Ինձ թվում է, որ մեր մեխանիկների կողմից կատարված աշ-

խատանքները ևս մեծ արժեք են ներկայացնում մեր ժողովրդական տնտեսության հետազոտման տեսակետից:

Հաջորդ ուղղությունը աստղագիտությունն է: Այստեղ մեծ դեր խաղաց պատերազմից հետո ակադեմիայի ցանցում Բյուրականի աստղագիտության կադմակերպումը: Բյուրականի աստղագիտությանում առաջին անգամ կատարվել է աստղասփյուռների հայտնաբերումը, այսպես կոչված խեցզետնաձև միգամածության բեռնացման հայտնագործումը: Մեզ մոտ հայտնաբերվել է գալակտիկաների մի նոր դաս, այսպես կոչված կապույտ գալակտիկաները: Վերջերս Շմիդտի մետրանոց ներ ռեֆլեկտորի միջոցով կատարվել է հազվագյուտ գալակտիկաների դասի մի նոր տեսակի ուսումնասիրությունը, որը նոր լույս է սփռում գալակտիկաների կորիզների պրոբլեմի վրա և որով այժմ զբաղվում են ամբողջ աշխարհում: Դա գալակտիկաների կորիզների այսպես կոչված անկայունության և նրանց ակտիվության խնդիրն է, որի ուսումնասիրությունը փաստերեն մեծ աշխուժություն է մտցրել արտագալակտիկ աստղագիտության մեջ: Այդ նոր տիպի գալակտիկաների՝ կապույտ գալակտիկաների ուսումնասիրությունը կարելի է համեմատել կվադարների հայտնաբերման հետ: Ուսումնասիրությունները կատարվում են և՛ օպտիկական, և՛ ռադիո-աստղագիտական մեթոդներով: Պետք է ասել, որ վերջին տարիների ընթացքում մեր աստղագիտությանը բավականին հեղինակություն է ձեռք բերել: Մեր աստղագետներին հնարավորություն է տրվում օգտագործել ոչ միայն մեր հեռագիտակները, այլև աշխարհի համարյա բոլոր աստղագիտականների գործիքները: Մեր աշխատակիցները մեծ հեռագիտակներով դիտումներ են կատարել նաև հարավային կիսագնդում և այլ երկրներում, իսկ զա չափազանց կարևոր է:

Մեծ վարձացում պարեց մեր հանրապետությունում ֆիզիկան, որը սերտորեն կապված է աստրոֆիզիկայի հետ և շատ հարցերում սնվում է աստրոֆիզիկայից: Հետաքրքիր արդյունքներ ստացվեցին կոսմիկական ճառագայթների և մասնավորապես տարրական մասնիկների փոխազդեցությունների և նրանց զենքերային ուսումնասիրությունների բնագավառում: Այդ երևույթներն ավելի մանրամասն, ավելի հանգամանորեն ուսումնասիրելու համար Հայաստանում կառուցվեց օդակաձև արագացուցիչը: Դա բավականին բարդ և իր կառուցման շրջանում աշխատանքի մեծ լարում պահանջող գործիք է: Այժմ նա արդեն հասել է նախագծված հզորությանը: Էլսպերիմենտները այդ գործիքի վրա կտան հետաքրքիր արդյունքներ: Պետք է ասել, որ այդ աշխատանքները մեր ֆիզիկոսներին բերեցին ճառագայթման տեսության ուսումնասիրությանը: Այստեղ կատարվեցին շատ լուրջ տեսական հետազոտություններ, որոնց հետևեցին նաև էքսպերիմենտալ աշխատություններ և ուսումնասիրություններ ռադիացիոն ֆիզիկայի և մասնավորապես քվանտային օպտիկայի բնագավառում:

Մեծ հաջողություն պետք է համարել այն հանգամանքը, որ մեզ մոտ տեղի են ունենում բավական հետաքրքիր գիտաժողովներ՝ նվիրված տարրական մասնիկներին, որոնց մասնակցում են ոչ միայն մեր հայրենական գիտնականները, այլև աշխարհի այլ երկրների գիտնականներ: Մեզ մոտ բավական հաճախ են հրավիրվում այսպես կոչված զպրոցներ: Բոլորովին վերջերս ավարտվեց քվանտային օպտիկայի հարցերին նվիրված չափազանց հետաքրքիր խորհրդակցություն, որին շատ ակտիվորեն մասնակցեցին նաև Հայաստանի ֆիզիկոսները: Կարևոր աշխատանք է կատարում նաև ռադիոֆիզիկայի և էլեկտրոնիկայի ինս-

տիտուտը, որտեղ ստեղծվում են նոր սարքեր: Այդ սարքերը շափաղանց մեծ նշանակություն ունեն ժամանակակից տեխնիկայի մեջ հանդիպող խնդիրների լուծման համար: Մշակվում է համապատասխան մեթոդիկա, և որոշ տիպի ընդունիչ սարքերի ստեղծման գործում ինստիտուտը առաջատար դեր է կատարում մեր երկրում:

Շնորհիվ ակադեմիկոս Ղամբարյանի, մենք այժմ մեր հանրապետությունում քիմիայի գծով ունենք բազմաթիվ բարձրագույն կադրեր ոչ միայն գիտության, այլև արտադրության մեջ: Քիմիայի զարգացումը մեզ մոտ գնում է սարքեր ուղղություններով, առաջավոր գեր կատարելով քիմիական արդյունաբերության զարգացման մեջ:

Պետք է առանձին նշել այն մեծ կարևորությունը, որ ունի անօրգանական քիմիայի ինստիտուտի աշխատանքը, որովհետև մեր հանրապետությունը հանրահայտ է իր քիմիական հումքի հարուստ պաշարներով:

Մենք հետաքրքիր աշխատանքներ ունենք նաև օրգանական քիմիայի և քիմիական ռեակցիաների տեսական ուսումնասիրության բնագավառներում: Երկու տիպի քիմիայի գծով, պոլիմերների քիմիայի գծով: Այդ բոլոր բնագավառները ապահովված են որակյալ կադրերով: Բոլորին հայտնի են այն աշխատանքները, որոնք կատարվում են նուրբ օրգանական քիմիայի բնագավառում: Դրանք վերաբերում են օրգանիզմի վրա այս կամ այն քիմիական միացության ազդեցության և նոր դեղանյութերի ստեղծման պրոբլեմներին, մասնավորապես հետերոցիկլիկ միացությունների ուսումնասիրությանը:

Վերջերս մեզ մոտ սկսել է զարգանալ քիմիական ֆիզիկան, որը թույլ է տալիս ավելի մեծ նրբությամբ ուսումնասիրել քիմիական պրոցեսները, նրանց ինտենսիվությունը և կանոնավորման նոր ճանապարհները: Այստեղ մենք ունենք առաջին հաջողությունները:

Հայաստանում մեծ դեր ունի երկրաբանությունը: Մեզ մոտ հաճախ ընդգծում են, որ մեր հանրապետությունը իր մակերեսով փոքր է, բայց պետք է ընդգծենք նաև այն, որ այդ փոքր մակերեսը շափաղանց հարուստ է: Երկրագնդի վրա երևի դժվար է նշել մի ուրիշ նման հողակտոր, որը պարունակի թե՛ մետաղական և թե՛ ոչ մետաղային այդքան մեծ և տարբեր հարստություններ: Մեր երկրաբանները շնորհակալ մեծ գործ են կատարել Հայաստանի երկրաբանական կառուցվածքի, Հայաստանի մետաղագենիայի ուսումնասիրության բնագավառում: Նրանք տվել են շատ լավ աշխատանքներ, որոնք կարող են օրինակ ծառայել ուրիշ հանրապետությունների համար: Նրանք մեծ ավանդ ունեն նոր հանքավայրեր գտնելու մեջ: Եթե առաջ Հայաստանը ուներ միայն պղնձի հանքեր, ապա այժմ մենք արտադրում ենք մոլիբդեն, ոսկի, ռենիում, բազմաթիվ այլ հազվագյուտ մետաղներ: Զպետք է մոռանանք, սակայն, որ Հայաստանը իրենից ներկայացնում է հրիսառարյ հրաբուխների մի երկիր, ուստի հրաբուխների ուսումնասիրությունը միզանում շատ կարևոր պրոբլեմ է: Այդ բնագավառում որոշ բան արված է, Անհրաժեշտ է, որ ավելին արվի: Կարևոր է գեոֆիզիկական մեթոդների կիրառումը: Խոշոր աշխատանք է տարվել լեռնականում այդ բնագավառում գիտական կենտրոն ստեղծելու ուղղությամբ, որի մեջ մեծ վաստակ ունի ակադեմիկոս Ա. Գ. Նալարովը:

Մենք լուրջ հաջողություններ ունենք նաև էներգետիկայի բնագավառում: Մեր էներգետիկները շատ արդյունավետ աշխատանքներ են տանում էներգետիկ սխեմաների կառավարման և կանոնավորման ավտոմատացման բնա-

զավառում: Նրանք ստեղծել են նոր տիպի մեքենաների սխեմաներ, որոնք մեծ ճանաչում են գտել պրակտիկայում:

Էլեկտրատեխնիկական գիտություն մարդում, նոր էլեկտրական մեքենաների ստեղծման գործում մեծ ներդրում ունի համամիութենական էլեկտրասարքավորումների ինստիտուտը: Մի փոքր ավելի սաղմնային վիճակում է գտնվում կիսահաղորդիչների ֆիզիկայի կիրառությունը, սակայն այդ գործը ևս զարգանում է:

Ահա բազմաթիվ գործնական բնագավառներ, որտեղ ֆունդամենտալ գիտությունները, ճշգրիտ գիտությունները կարող են գտնել իրենց անմիջական կիրառությունը:

Այժմ մենք մեծ նշանակություն ենք տալիս կենսաբանական գիտություններին ոչ միայն Հայաստանի կենդանի աշխարհի հարստությունների մանրամասն ուսումնասիրման, այլև նոր կիրառական և տեսական խնդիրների լուծման համար: Այդ կիրառական խնդիրներից ևս կուզեի նշել կանաչապատման պրոբլեմների բնագավառում մեր գիտնականների կատարած խոշոր աշխատանքի մասին: Տեսական բնագավառներից կարելի է նշել բույսերի ֆիզիոլոգիայի և մասնավորապես բույսերի օնտոգենեզի զարգացման բնագավառում կատարված ուսումնասիրությունները: Աշխատանքներ են սկսվել բիոնիկայի բնագավառում:

Այսօրվա կենսաբանության համար մեծ նշանակություն ունի բիոբիմիան: Պետք է ասել, որ մեր բիոբիմիայի ինստիտուտը, որը զբաղվում է գլխուղեղի բիոբիմիայի հարցերով, ունի խոշոր հաջողություններ, մասնավորապես, մի շարք նոր նյութերի հայտնաբերման ուղղությամբ, որոնք արտադրվում են զրո-խուղեղում և կարող են հետաքրքիր լինել կիրառության տեսակետից, եթե նրանք սինթեզվեն: Նոր բիոլոգիայի մեջ խոշոր դեր է խաղում նաև միկրոբիոլոգիան: Մեր միկրոբիոլոգների առջև դրվեց այնպիսի կարևոր խնդիր, ինչպիսին է լիզինի արտադրության տեխնոլոգիայի մշակումը: Եվ մեր միկրոբիոլոգները զբա-նրվեցին իրենց բարձրության վրա. նրանք ցույց տվին, որ իրենք կարող են հաղթահարել ղեկավարությունները, և նրանց ջանքերի շնորհիվ գործարանն ար-գեն կառուցվում է: Միկրոբիոլոգիայի ինստիտուտը մեծ նախաձեռնություն և հմտություն է ցույց տալիս միկրոբիոլոգիական արդյունաբերության ստեղծման մեջ առհասարակ: Միկրոբիոլոգիական արդյունաբերությունը մեր երկրում այս-օր դեռ զբաղվում է համեմատաբար փոքր տեղ, բայց սպաղան նրան է պատ-կանում: Ուստի մենք պետք է ավելի մեծ ուշադրություն դարձնենք տվյալ բնա-գավառին: Ուրախալի է, որ մեր միկրոբիոլոգների մեջ կան մարդիկ, որոնք օգ-նում են մեր կառավարությանը, մեր արտադրությանը՝ ստեղծելու միկրոբիոլո-գիական արդյունաբերության նոր ճյուղեր:

Ավելի հին է մեզ մոտ հիդրոբիոլոգիան, որը հաջողությամբ լուծեց և, հու-սով ենք, հետո էլ կշարունակի լուծել Սևանի ավազանում ձկների պաշարների պահպանման խնդիրը, որը բավական ղեկավար գործ է և պահանջում է գիտական շատ նուրբ մոտեցում:

Համեմատաբար նոր է մեզ մոտ աշխատանքը գենետիկայի բնագավառում, մի բնագավառ, որը տարիներ առաջ բավական տուժեց գենետիկայի նկատմամբ Լիսենկոյի ցուցաբերած նիհիլիստական վերաբերմունքի պատճառով: Պետք է գոհունակությամբ նշել, որ մեր գենետիկները այժմ լուրջ գիտական հիմքերի վրա են դնում այդ աշխատանքը, և մենք նրանցից սպասում ենք նոր հաջո-

դուրսն են: Մեր սեկեցիոներները հիանալի աշխատանք են կատարում մի շարք բույսերի տեսակների ընտրության և դրանք արտադրության մեջ ներդրելու գործում: Զգալի հաջողությունների են հասել ագրոքիմիկոսները: Նրանք մեծ նախաձեռնություն հանդես բերեցին մեր երկրում հիդրոպոնիկայի հարցների ուսումնասիրության ասպարեզում: Այդ մեթոդը և առհասարակ բույսերի աճեցման արդյունաբերական մեթոդները չափազանց կարևոր են: Դրանք առաջին հերթին կարևոր են այնպիսի մի երկրի համար, ինչպիսին Հայաստանն է, որն ունի համեմատաբար փոքր տարածություն, և մենք ոչինչ չպետք է խնայենք այդ ուղղությունը զարգացնելու համար: Այստեղ ևս կան լուրջ հաջողություններ:

Իր գոյության առաջին օրվանից մեր դիտությունների ակադեմիան մեծ նշանակություն է տալիս հասարակական դիտությունների զարգացմանը: Հասարակական դիտությունները մեր երկրում, ամբողջ Սովետական Միության մեջ, խարսխվում են մարքսիզմ-լենինիզմի ամուր հիմքերի վրա, որը թույլ է տալիս բոլոր խնդիրներին մոտենալու դիտական տեսակետից և լուծելու դրանք բարձր մակարդակով:

Հայաստանում հասարակական դիտությունների զարգացումը առաջին հերթին աչքի է ընկնում հայագիտության բնագավառում: Հայոց պատմությունը երբեք չի եղել այնպիսի սիստեմատիկ ուսումնասիրությունների առարկա, ինչպես այժմ: Ստեղծվել են բազմաթիվ մենագրություններ, որոնք հայտնի են մեր հասարակությանը: Պետք է գոհունակությամբ նշել, որ մենք այսօր ստացանք «Հայոց պատմության» բազմահատորյակի 7-րդ հատորը, որն ընդգրկում է սովետական շրջանի առաջին փուլը: Մենք հուսով ենք, որ հետագա և նախորդ հատորները նույնպես ժամանակին լույս կտեսնեն:

Պատմության կողքին մեզ մոտ ծաղկում է հնագիտությունը: Այս ուղղությամբ կատարված դիտական աշխատանքներն ու պեղումները Հայաստանը հայտնի են դարձրել Միության մեջ և ամբողջ աշխարհում: Հայտնաբերված հուշարձանները ցույց են տալիս մեր ժողովրդի և նրա նախորդների մշակույթը, պատմությունը, լուսարանում հեռավոր անցյալը:

Մեր պատմության ուսումնասիրության համար մեծազույն նշանակություն ունեցավ Մաշտոցի տնվան պետական մատենադարանի ստեղծումը, որտեղ հավաքվեցին հազարավոր հայկական ձեռագրեր և դարձան սիստեմատիկ ուսումնասիրության առարկա, համամարդկային դիտության սեփականությունը:

Երբ խոսում ենք հայագիտության մասին, մենք հասկանում ենք ոչ միայն հայոց պատմությունը, այլև հայոց մշակույթը, նրա դրականությունը: Այստեղ ստեղծվել են մի շարք մենագրություններ և դասագրքեր, մեծ աշխատանք է կատարվել հայ կլասիկների երկերի հրատարակության գծով: Եա մանրակրկիտ և մեծ աշխատանք պահանջող գործ է Մոտ ժամանակներս լույս կտեսնեն Զարենցի երկերի հերթական հատորները: Եսական դրականությունը մեր ազգային հարստությունն է և ամեն ինչ պետք է արվի, որպեսզի մեր կլասիկների երկերը հրապարակվեն լավագույն ձևով, դիտական հիմքերի վրա:

Մեծ նշանակություն ունեն լեզվի խնդիրները, որոնցով զբաղվում է լեզվի ինստիտուտը: Պետք է պահանջել միայն, որ մեր լեզվաբանները, որոնք աշխատում են հին մեթոդներով, ավելի մոտենան այն նոր մեթոդներին, որոնք բացվում են շնորհիվ մաթեմատիկայի կիրառման, շնորհիվ քանակական մեթոդների առաջացման: Մենք ունենք Հրաչյա Աճառյանի սխարհաստած շատ հե-

տաքրրիւր բառարանները: Պատրաստ է հրատարակության հայերենի բացատրական նոր բառարանը:

Մեծ աշխատանք է տարվում նաև արվեստի պատմության գծով: Այստեղ փաստորեն ամեն ինչ սկսվել է դատարկ տեղում, որովհետև սխտեմատիկ գիտական աշխատանք արվեստի պատմության բնագավառում չի կատարվել: Նույնը պիտի ասել նաև փիլիսոփայության մասին:

Մենք կատարում ենք նաև որոշ աշխատանք արևելագիտության բնագավառում: Անհրաժեշտ է լայնացնել այդ աշխատանքը: Իհարկե, մեր սրբազան պարտականությունն է, զբաղվել մեր սեփական պատմության և մշակույթի հարցերով, բայց մենք չենք կարող սահմանափակվել միայն դրանով: Եթե մենք ուզում ենք ավելի զարգացնել մեր մշակույթը, պետք է համեմատականորեն ուսումնասիրենք նաև մյուս ժողովուրդների պատմությունը և մշակույթը:

Մեր հաջողությունների կարևորագույն նախապայման եղել է այն մեծ աշակցությունը, որ միշտ ցույց է տրվել մեզ ՍՄԿԿ Կենտրոնական կոմիտեի և Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի, Հայաստանի կառավարության կողմից: Պետք է նշել նաև, որ մենք միշտ եղել ենք սերտ կապերի մեջ մեր եղբայրական ժողովուրդների դիտնականների, մասնավորապես, ռուս գիտնականների հետ:

Բայց կան և ուրիշ պահանջներ, որոնք այսօր կարևոր են դարձել և որոնց բավարարումը արդեն մեզանից է կախված: Մենք պետք է մեր երիտասարդ սերնդի մեջ դաստիարակենք աշխատասիրություն: Նրանք չպետք է կորցնենք մեր համեստությունը: Ես, իհարկե, համաձայն եմ, որ մեր ժողովուրդը տաղանդավոր ժողովուրդ է, բնորոշակություններով օժտված մարդիկ շատ ունի: Սակայն մենք չպետք է գերազնահատենք մեր ունեցած հաջողությունները: Գիտությունը անհամատեղելի է անհամեստության հետ: Հաջողությունների հետ միասին, մենք պետք է ասենք նաև մեր թերությունների ու անհաջողությունների մասին: Ծիշտ է, մենք շատ առաջ ենք գնացել գիտության մեջ. մեր գիտական հիմնարկները հարստացել են նոր տեսակի ապարատորայով: Սակայն այդ ապարատորայի ստեղծումը միայն զննան միջոցով չպետք է կատարվի: Գիտության մեջ ավելի մեծ քայլերով առաջ գնալու համար մենք ինքներս պետք է ձգտենք առաջիկա տարիներին մեր դիտական հիմնարկներում ստեղծել գիտական նոր սպարատորա: Այն պետք է խելացի կիրառվի, աշխատի անխափան և տա ցանկալի արդյունքներ:

Ավարտվեց կես դար, 50 տարի: Մեր առաջ բացվում են նոր հեռանկարներ: Կասկած չկա, որ հետագա 50 տարում նույնպես կկարողանանք պատվով կատարել մեր ժողովրդի առաջադրանքները, Հայաստանը դարձնել բարձր գիտության երկիր: Շնորհիվ բարենպաստ պայմանների մեր հանրապետությունը ունեցավ հեթիաթային, աներևակայելի զարգացում:

Մենք ցանկանում ենք խաղաղություն, որ կարողանանք այսուհետև էլ խաղաղ աշխատել և զարգացնել սովետական դիտությունը, եղբայրական ժողովուրդների, այդ թվում և Սովետական Հայաստանի գիտությունը: Մեր կառավարությունը և կոմունիստական կուսակցությունը ոչինչ չեն խնայում և ամեն բան անում են գիտության զարգացման համար:

Ցանկանք, որ մեր ժողովուրդը հավերժ ապրի կոմունիստական առաջնակարգ հասարակարգի պայմաններում, խաղաղության պայմաններում: